

SERVET-İ FÜNÛN'A MUHALİF BİR SÜRELİ YAYIN: İRTİKA¹

Okt. İsmail Alper KUMSAR*

ÖZ: *İrtika*, 1899-1904 tarihleri arasında 251 sayı olarak yayımlanmıştır. Yayımlandığı dönemde özellikle *Servet-i Fünûn*'la polemikleri nedeniyle ilgiyle takip edilen bir gazete olmuştur. *Servet-i Fünûn* edebiyatının galip gelmesiyle beraber *İrtika* gazetesi de tarihimizdeki birçok yayın gibi unutulmuştur. *İrtika*, dönemin meşhur gazetecisi Mehmed Tahir tarafından çıkarılmıştır. Mehmed Tahir, *İrtika*'nın yanında başka dergi ve gazeteler de yayımlamıştır. Abdülhamid döneminin diğer pek çok yayını gibi siyasetten başka hemen her konudan bahseden *İrtika*, dilde sadeleşme taraftarıdır. Batılılaşma konusunda *Servet-i Fünûn*'a nispetle daha ihtiyatlı bir tavır takınması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu makalede, *İrtika* gazetesi genel hatlarıyla tanıtılmış; edebî konumu hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca *İrtika*'nın *Servet-i Fünûn*'a karşı nasıl bir muhalefet yaptığı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İrtika*, Mehmed Tahir, *Servet-i Fünûn*, Sürelî Yayın

A Periodical Against to Servet-i Fünûn: *Irtika*

ABSTRACT: *Irtika* newspaper was published between the years 1899 and 1904. A total of 251 issues were published. It was a newspaper that was followed with interest by readers because of the polemics it has with *Servet-i Fünûn* magazine. Like many other newspapers, *Irtika* has been forgotten in time as *Servet-i Fünûn* magazine's effectiveness took part in that period. *Irtika* was published by the famous journalist of the period, Mehmed Tahir. Mehmed Tahir published many other magazines besides *Irtika* at that time. Like other publications of the reign of Abdülhamit II, *Irtika* published news and articles about everything except

¹ Bu makale, Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat yönetiminde sürdürülen "Türk Edebiyatında Malumat Hareketi" başlıklı doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır.

* Düzce Üni. Türk Dili Böl. kumsaralper@gmail.com

politics. *Irtika* was also in favor of simplifying the language. Furthermore, contrary to *Servet-i Fünûn*, its mild attitude towards Westernization is another considerable issue. In this article, *Irtika* newspaper is introduced in general terms and its literacy importance is broadly stated. In addition, how *Irtika* engages in opposition activities against *Servet-i Fünûn*.

Key Words: *Irtika*, Mehmed Tahir, *Servet-i Fünûn*, periodicals

GİRİŞ

Edebiyat tarihimizin bir bütün olarak algılanmasında süreli yayınların önemli bir yeri vardır. Edebiyat tarihimize şekil veren birçok metnin öncelikle süreli yayınlarda neşredildiği, edebî hareket ve toplulukların dergi ve gazeteler çevresinde vücut bulduğu gerçeğini dikkate alırsak bu yayınlara başvurmadan edebiyat tarihimiz hakkında söylenecek her sözün eksik kalacağı bir hakikat olarak ortaya çıkar. Bu çerçevede süreli yayınlar hakkında yapılacak kapsamlı bir çalışmanın edebiyat tarihimizi daha iyi anlamak bakımından faydalı olacağı açıktır. Hâl böyle iken edebiyat tarihi çalışmalarında yaygınlaşmış kabulleri tekrar etmek ya da kesin zafer elde etmiş yayınları mihver kabul etmek kolaycılığının hüküm sürdüğü de bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Neşriyatta olduğu dönemde edebiyat dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiş; fakat tarihsel süreç içinde edebî anlayış bakımından yenilgisi kesinleşmiş yayınlar üzerinde fazlaca durulmamaktadır. Lanson'un edebiyat tarihinde usulden söz ederken şaheserler hakkında söylediklerini süreli yayınlar konusunda bir mihenk olarak kabul edersek mevcut hükümleri yeniden gözden geçirme, belki kısmen düzeltme hatta bütün bütün değiştirme şansı yakalayabiliriz:

“...şurası muhakkaktır ki araştırmalarımızın mihverini şaheserler teşkil ediyor tabir-i diğerle her şaheser bizim için bir araştırma merkezidir. Fakat şaheser kelimesini “hâlâ şaheser” veya “bizim için şaheser” manasında anlamamalıyız. Tetkik edeceğimiz eserler, yalnız bizim için, muasırlarımız için şaheser sayılanlar değil belki herhangi bir Fransız okuyucu kitlesinin güzellik, iyilik veya enerji ideallerine tercüman olmuş olan bütün eserler, yani filan veya filan tarihte şaheser olarak tanınmış olan bütün eserlerdir. Niçin bu eserlerden faal hassalarını kaybedenler var? Bunlar sönmüş yıldızlar mıdır? Yoksa bizim gözlerimiz artık birtakım şuaata karşı duyguları kalmamış olan gözler midir? Bizim vazifemiz ölmüş bulunan bu eserleri bile anlamaktır. Bunun için de onları hazine-i evrak vesikaları muamelesine tabi tutmamalıyız. Neşsimizi o eserlere karşı teveccühkâr olmaya sevk ederek şekillerinin tesir kabiliyetini duymak iktidarını edinmeliyiz”(Lanson 1937: 9-10).

Lanson'un bu tespitini esas aldığımızda edebiyat tarihimiz içinde onlarca "sönmüş yıldız" a rastlayabiliriz. İşte bu sönmüş yıldızlardan biri de *İrtika* gazetesidir. *İrtika*, yayımlandığı dönemde, bilhassa *Servet-i Fünûn*'a muhalefeti ile dikkat çekmiştir. Bu dönemden söz eden araştırmacılar, ağırlıklı olarak *Servet-i Fünûn* üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa *İrtika* gibi *Servet-i Fünûn* dışında kalan yayınların tanıtılması ve bunların *Servet-i Fünûn*'la müşterekleri veya farklılıklarının tespiti noktasında yapılacak çalışmalar, dönemin daha bütünlüklü olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu makalemizde, genel anlamda *İrtika* gazetesini ve *İrtika*'nın *Servet-i Fünûn*'a karşı muhalefetinin mahiyetini tanıtacağız. Bu muhalefetin hakiki bir meslek muhalefeti olup olmadığı konusunda sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

Daha önce yapılan yüksek lisans seviyesindeki üç çalışmada parça parça ele alınan *İrtika*; önce genel anlamda tanıtılmış, sonra tahlili fihristi yapılarak seçilmiş metinler Latin harflerine aktarılmıştır (Aydoğan 2001; Sezen 1998; Şahin 2000). Yine yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bir başka çalışmada gazetenin sadece bir bölümü değil tamamı ele alınıp aynı metot takip edilmek suretiyle değerlendirilmiştir (Arslan: 2000). Bu incelemelerin dışında müstakil olarak *İrtika*'yı ele alan çalışma yoktur. Çeşitli vesilelerle *İrtika*'daki kimi yazılara atıfta bulunan makalelerde *İrtika*'yı bütün olarak tanıtmaktan ve edebî duruşunu belirlemekten uzaktır. Bizim makalemizde daha önce yapılan tez çalışmalarındaki benzer bir metot takip edilerek öncelikle gazetenin tahlili fihristi çıkarılmış, bu fihristin yönlendirmesi doğrultusunda gazetenin dil ve edebiyat anlayışını ortaya koyan, *Servet-i Fünûn* karşısındaki edebî duruşunu belirleyen metinler okunarak değerlendirilmiştir.

***İrtika*'nın Biçim Özellikleri, Yayın Politikası ve Dil Anlayışı**

Edebiyat tarihimizde *İrtika* ismiyle üç yayın vardır. Bunlardan ilki 27 Mart 1313-4 Eylül 1313 (8 Nisan 1897- 16 Eylül 1897) tarihleri arasında 23 sayı çıkmıştır. Doktor Memdûh tarafından çıkarılan bu mecmuanın başyazarı Hocaoglu Hasan Hüsnü Paşa'dır. İlk *İrtika*'nın devamı niteliğindeki ikinci *İrtika* 29 Kanun-ı Sâni 1313-23 Teşrin-i Sâni 1314 (10 Şubat 1898-5 Aralık 1898) tarihleri arasında, 14 sayı yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi yine Doktor Memdûh, başyazarı ise Andelib Bey'dir. Bu iki yayının birbirinin devamı olduğu ikinci *İrtika*'nın ilk sayısında açıkça belirtilmiştir: "*Sahib-i imtiyazımız saadetli Memduh Bey Hazretleri'nin meşagil-i tedrisiye ve hususiyelerinin kesreti hasebiyle bir aralık sekte-i tatile uğramış olan İrtika, bugün kisve-i pûş-ı teceddüd olarak arz-ı lika ediyor*"(Andelib 1313: 1).

Bizim makalemize konu olan üçüncü *İrtika* ise 1899-1904 tarihleri arasında 251 sayı olarak yayımlanmıştır. Daha önce aynı adla yayımlanan dergilerle isim benzerliği dışında ne tür bir ilişkisi olduğu konusunda açık bir bilgiye yer verilmemektedir. Ancak yazar kadrosunda ortak isimlerin olması, ilk iki *İrtika*'yı çıkaran Doktor Memduh isminin burada da görülmesi ve gazetenin ilk sayısındaki şu ifadeler daha önceki *İrtikalarla* bir ilişkisi olduğunu düşündürmektedir:

"İrtika, bugünden itibaren şu kisve-i nevîn ile bir daha meydân-ı intişârda görünüyor. Feyz-i kalem ve marîfet ve sa'y ve himmet ile vâyedâr oldukça dâire-i hizmeti tevessü edecek. Sahâifi, hariçten yollanacak âsâr-ı edebîye ve fennîyeye küşadededir. Derununda bilhassa lisan ve edebe ait intikadât-ı bitarafane bulunacak ve mümkün olduğu kadar terakkîyat-ı medenîyeye ait mülahazat-ı ciddiye ile keşfiyat-ı ahireden malumat verilecek. Tertib-i hâzırından ve suret-i neşrinden maksad-ı yegâne namının nâtik olduğu derece-i kemale suudıyla bir Osmanlı ceride-i edebîye ve fennîyesine layık olan intizam ve mükemmeliyeti iktisap eylemiştir" (İmzasız 1315: 1).

Bu cümlelerde geçen "bir daha meydan-ı intişarda görünüyor" ibaresi, daha evvel bir yayın macerası olduğunun göstergesidir. Üçüncü *İrtika*'nın aynı isimli daha öncekilerden temel farkları sayfa sayısının az, yazar kadrosunun zengin, edebiyat ve dil konularının ön planda olmasıdır.

İrtika'nın biçim özellikleri şu şekilde sıralanabilir: İlk sayfanın üst kısmındaki logonun sağında "*Edebiyat, funûn-ı askeriye ve bahriye ve tarih ve ticâret ve zirâat ve sanayi ve marîfet ve umûr-ı nâfia ve eğlenceli fikarâtan bâhis musavver ceridedir.*" ibaresi yer almaktadır. Logonun sol tarafında "*İrtika'nın İstanbul ve taşra için bir senelik abonesi 32 kuruştur. Posta pulu makbuldür. Sahâifi bilcümle erbâb-ı kaleme açıktır. Her eli kalem tutan yazabilir.*" ifadeleri vardır. Logo çerçevesinin üstünde hicrî, miladî ve rûmî olarak gazetenin çıkış tarihi görülür. İlk sayısı pazartesi, ikinci sayısı aynı hafta cuma günü yayımlanan gazetenin daha sonraki sayıları genel olarak cuma günü neşredilmiştir. Kimi zaman, cülus yıldönümü ya da başka özel günler nedeniyle birkaç günlük takdim tehirler yapılmakla birlikte bu düzen pek değişmemiştir. Gazetenin yayın hayatındaki en ciddi aksaklık 20. sayıda aldığı üç haftalık yayın durdurma cezasıdır. Bahsi geçen ceza, 21. sayının ilk sayfasında "Tatilname" başlığı ile okuyucuya şöyle duyurulur: "*Haftalık İrtika gazetesi hilaf-ı usul ve kaide hareket eylediğinden bugünden itibaren tatil kılınmıştır. Fi 17 Temmuz 315*"

Büyük boy sarı teksir kâğıdına genel olarak dört sayfa şeklinde basılan gazetenin hemen her sayısında ya bir fotoğraf ya da bir resim vardır. Genellikle ilk sayfada bulunan bu resim ve fotoğraflar; dünyanın çeşitli bölgelerinden manzaraları, devlet dairelerinin açılış törenini, yerli yabancı devlet büyüklerini, askerî birtakım alet ve araçları, cülus törenlerini ihtiva etmektedir. Gazetede görsel malzeme, dönemin güçlü yayınları ile mukayese edildiğinde oldukça zayıftır. Bunun sebebi, 1890'lı yılların sonunda iyi bir resimli gazete çıkarmanın Osmanlı matbuatında zor bir iş olmasıdır. O yıllarda Avrupa'da yeni doğmuş olan resim ve fotoğrafları çinkoya aktarma işini (çinkografi-klişe) ülkemizde henüz bilen yoktur. Musavver bir yayın çıkarmak isteyenler, resimlerin birçoğunu yurtdışından getirmek zorunda kalır. Resim bulma meselesi çözülsün bile onları kâğıda bastırmak ayrı bir problemdir. Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*'da sırf bu işi öğrenmek için birçok zorluğu göze alarak Avrupa seyahatine çıktığını anlatır (Tokgöz 2012: 74-76).

Görsel yayımlamak güç olduğu için dönemin dergi ve gazetelerinde kimi zaman anlamsız sayılabilecek resimlere rastlamak da oldukça sıradan bir iştir. Sırf eldeki resim boşa gitmesin, sayfalara canlılık versin diye basılmış; kimi zaman sayfa düzenine uymadığı için ilgili yazıdan sayfalarca öteye konmuş; var oluş sebebi ve mahiyeti küçücük bir notla açıklanmış onlarca resim görebilmek mümkündür. Hüseyin Cahid, bir yazısında *Musavver Fen ve Edep*'in resimlerini eleştirirken dönemin resimli gazeteleri hakkında şu tespitlerde bulunur:

“Şimdi Musavver Fen ve Edep'in sayfalarını bir daha karıştırırken resimler hakkında öteden beri canımı sıkan bir şey aklıma geldi. Sade Musavver Fen ve Edep'te değil, sair resimli gazetelerde de resimlerin intihap ve tertibine pek dikkat edilmiyor. Anlaşıyor ki bunlardan pek çoğu rastgele ele geçerek rastgele hakkettirilmiş sonra da rastgele bir nüshaya konulmuştur. Mesela geçen hafta Servet-i Fünûn'da Fransa'nın meşhur şairlerinden Sully Prudhomme'un resmi vardı. Niçin? Ne münasebetle? Altındaki ufak bir notta da bu büyük şair hakkında on nüsha evvel bir musâhabe-i edebiye münderiç olduğu gösteriliyor. O halde bu resim de o nüshaya yetiştirilmek iktiza etmez miydi? Mamefi bu münasebet noktasına en ziyade dikkat eden gazetenin Servet-i Fünûn olduğunu da teslim etmelidir” (Yalçın 1326: 184).

Kayahan Özgül'ün aktardığına göre kendi klişelerini yaptıran birkaç resimli dergi hariç Osmanlı mecmuaları, Batıdaki klişe çöplüğünü satın alıp basmaktadırlar. Dergiler, yazılarını destekleyen resimler basmakla bu ihtiyacı karşılayamayacak bir noktaya vardıklarında kimi

dergiler yazı ile resim arasında bir ilişki kurma gereğini artık duymazken kimi dergiler yazıya uygun resim aramaktansa resme uygun yazı hazırlamak gibi ilginç bir yol tercih ederler. (Özgül 1997: 28). *İrtika* gazetesinin görsel malzeme konusundaki tavrı da bu anlatılanlardan farklı değildir. Çoğu zaman *Malumat*'in eski klişelerini kullanmak zorunda kalan *İrtika*, görsel malzeme kullanımı konusunda çok da başarılı olamamıştır.

İrtika gazetesi, Tahir Bey Matbaası'nda basılmakla birlikte 38. sayıya kadar derginin son sayfasında Memduh ismi görülür. 38. sayıdan itibaren son sayfanın en alt kısmında Memduh'la birlikte matbaanın sahibi olan Tahir Bey'in ismi "Müdürü Mehmed Tahir" şeklinde vurgulanmaya başlanır. Dönemin meşhur gazetecilerinden olan Mehmed Tahir, çıkardığı *Malumat* isimli dergiden dolayı "Malumatçı Mehmed Tahir" olarak da anılır. "Baba" lakabı ise imzasına eklediği "Babanzâde" unvanından dolayıdır. Saray tarafından desteklediği söylenen Baba Tahir'in matbuat dünyasında çok da iyi bir nâmı yoktur. Gazetelerini şantaj için kullandığı ve dönemin önde gelen jurnalcilerinden olduğu rivayet edilen Baba Tahir, sahte berat ve nişan dağıtmak suçlaması ile on beş yıl hapse mahkûm edilmiş, Meşrutiyet'in ilanını müteakip çıkan afla serbest bırakılmıştır. Daha sonra 31 Mart Vakası'yla ilişkilendirilerek Trablusgarp'a sürülmüştür. Bir yolunu bulup Napoli'ye kaçan Baba Tahir, Napoli ve Paris'te çeşitli ticari girişimlerde bulunsa da bu işlerde başarılı olamamıştır. Evinde misafir ettiği bir Rum'un birçok mücevheratını çalması üzerine üzüntüden felç geçirip vefat etmiştir. Sahibi ya da sorumlu kişisi olarak Mehmed Tahir'in isminin geçtiği gazete ve dergiler şunlardır: *Bahar*, *Malumat*, *Servet*, *İrtika*, *Musavver Fen* ve *Edep* (Aynur 2003: 27/545-546; Tokgöz 1327: 338-340).

İrtika, Baba Tahir yönetiminde olması hasebiyle *Malumat*, *Servet* ve *Musavver Fen* ve *Edep* gibi yayınlarla doğrudan bir ilişki içindedir. *İrtika*'da, bahsi geçen dergi ve gazetelerle ilgili tanıtım ve tebriklerle rastlamak mümkün olduğu gibi diğer mecmualarda yayımlanan kimi yazı ve resimlere de *İrtika*'da rastlanabilir. Feridun imzasıyla *Musavver Fen* ve *Edep*'te yayımlanan "Şiir ve Edebiyatta İstidat" başlıklı makalenin bir gün sonra *İrtika*'da yayımlanması bu duruma örnek gösterilebilir (Feridun: 1319, 50-51). *İrtika*, edebî anlayış bakımından bu üç neşriyat dışında kendisinden önce yayımlanmış *Hazîne-i Fünûn* (1893-1896) ve *Resimli Gazete* (1896-1898)'nin de edebî anlayış bakımından bir devamı gibi düşünülebilir. Kenan Akyüz, bahsi geçen mecmuaları *Servet-i Fünûn*'a ve yeni edebiyata karşı ortak paydası altında bir arada değerlendirir (Akyüz 1999: 90).

İrtika, her ne kadar *Servet-i Fünûn*'a muhalif olsa da *Servet-i Fünûn*'dan birtakım iktibaslar yapmaktan geri durmaz. Bu anlamda *İrtika*'da Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin, Hüseyin Cahid imzalı onlarca yazıya rastlayabilmek mümkündür. Hüseyin Cahid, bu iktibasların kendilerinden habersiz ve rızaları dışında yapıldığını söyler:

“*Malumat, İrtika ve emsali gazeteler bir taraftan Servet-i Fünûn ve üdeba-yı cedide ile istihza ederken diğer taraftan eserlerini nakilden geri kalmıyorlardı. Temiz bir risale tarafından vuku bulacak bilaistizan nakl-i âsâr keyfiyetine ses çıkarılmayabilirdi. Fakat Malumat sütunlarında imzalarımızın görülmesi büyük bir leke gibi geldiğinden buna itirazdan bir an hâlî kalmadım*” (Yalçın 1326: 326).

Hüseyin Cahid'in yoğun çabalarına rağmen “*Malumat ve emsali gazeteler*” izinsiz iktibastan vazgeçmezler. Bunun üzerine Hüseyin Cahid, her hafta Hayat-ı Matbuat makalelerinin altında “çalıntı eserleri” ilan eder. (Yalçın 1326: 326-333).

İrtika gazetesinde sadece *Servet-i Fünûn*'dan değil dönemin başka mecmualarından da benzer şekilde eserler nakledilir. *Terakki*'de yayımlanan şiirlerin *İrtika* tarafından iktibas edilmesi üzerine *Terakki, İrtika*'yı hırsızlıkla suçlar. *İrtika*, verdiği cevapta “sirkat” ile “nakl-i âsâr” arasında farklar olduğunu, kendilerinin “nakl-i âsâr” yaptıklarını, Osmanlıda “Mülkiyet-i Edebiye” kanunu olmadığı için yaptıklarının suç sayılmayacağını ifade eder (İmzasız 1316: 49; İmzasız 1316: 57-58). Bu münasebetle hatırlatmak gerekir ki *İrtika*'yla paralel yayın yapan *Malumat* mecmuasında “mülkiyet-i edebiye” kanununa karşı bir makale de yayımlanmıştır. Bu makalede, edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'ni tamamlamak üzere yapılacak kongreden Doğu ülkelerinin muaf tutulması yönünde fikirler öne sürülmüştür. *Malumat*, bu talebine dayanak olarak doğu milletlerinin ulum u fünûn noktasında çok geride oldukları, böyle bir yasal engel oluşması halinde tercüme faaliyetlerinin sekteye uğrayacağı iddiasını öne sürer (İmzasız 1311: 699-700).

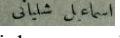
İrtika gazetesinde dönemin diğer pek çok gazetesinde olduğu gibi hemen her konuda yazılar yayımlanmıştır. Bu anlamda *İrtika*, Ahmed Mithat Efendi'nin romanlarıyla yapmaya çalıştığı toplumu aydınlatma ve bilgilendirme çabasının gazete formunda karşımıza çıkmış biçimidir diyebiliriz. Ziraat, ticaret, ahlak, din, askerlik, coğrafya, aktüalite, eğitim, tıp, sanat ve estetik gibi konularda yazılmış makalelerde, meseleler teknik boyutlarından ziyade halkın anlayıp sevebileceği bir formatta sunulmuş-

tur. Gazetenin dil konusundaki tutumu da toplumu aydınlatma ve bilgilendirme amacına uygun biçimde şekillenmiştir. *İrtika*, dilde sadeleşme taraftarı olduğunu daha altıncı sayıda “Yarış Var” başlığı ile verdiği bir ilanla duyurmuştur:

“Yazılarımızın Frenk illerinde olduğu gibi açık ve zorsuz yani ana diliyle yazılması halinde herkesin okuyup yazmaya, bilgileneğe hevesi artması; okumak, okutmak ve onların sayesinde sanat ve alım satım, görgü ve anlama gibi gerekli şeylerin yapılması, itibar bulması yüzünden meydan alacak eşsiz emsalsiz iyilik ve genişlikleri her kim yazı ile en iyi bir biçimde halka anlatacak bir bent yazarsa kendisine bir altın saat armağan edilecektir.” (İrtika 1315: 6)

İsmail Şilyanî* “Fazilet-i Lisan-ı Edebi” başlıklı makalesinde (Şilyanî 1315: 85-86; 89; 91-92) sadeleşme meselesini daha ayrıntılı biçimde ele alır. Şilyanî, “İnsanlara akılları oranında konuşun” hadis-i şerifini delil göstererek yazarların “menfaat-ı umûmiye nokta-i nazarıyla” bu hadise uygun davranılmasını tavsiye eder. İnsanlar arasındaki eğitim farkına dikkat çeken Şilyanî “eserlerde muğlâk ibareler ve me'nûs olmayan kelimeler istimâlinde ihtiraz oluna” diyerek dilde sadeleşmenin gerekliliğine işaret eder. Şilyanî’ye göre Arapça, Farsça kelimeleri yalnızca Türkçe karşılığı olmayan kavramlar için tercih etmek gerekir. Hatta konuşma dili ile yazı dili arasındaki ayrım kaldırılmalı ve konuşulduğu gibi yazılmalıdır. Zira yazı dili ile konuşma dili arasındaki bu ayrım, halk ile aydınlar arasında anlaşmazlığa neden olmaktadır. Şilyanî, yazısının bir yerinde Anadolu dışındaki Türklerin eğitim ve öğretim durumları, Osmanlıya, dine ve milliyete bakışları konusunda çok önemli bilgiler verir. Ayrıca bu satırlarda Türkler arasında ortak bir lisan oluşturulması gerektiği anlamını çıkarmak da mümkündür:

“Zamanımızda Arap ve Fârisî lisanlarını ve onların sarf ve nahiv kaidelerini layıkı ile bilmek ve bunları tahsil etmeye sa’y ve

* Kimi çalışmalarda “Şeyleyanî” (Şahin 2000: 118), kimilerinde ise Salyanî (Ercilasun: 2013, 372) biçiminde okunmuştur. Üç kısımdan oluşan makalenin ilkinde yazı biraz soluk olduğu için “Şeyleyanî”ye yakın bir imla söz konusudur. Fakat yazının ikinci ve üçüncü bölümlerde net biçimde “Kafkasya Muhacirlerinden ve Gürcistan Hanedanından Ahmed Beyzâde İsmail Şilyânî” imzası okunmaktadır. Şilyan’ın Azerbaycan’ın bir vilayeti olduğu bilgisiyle yazarın Kafkasya muhaciri olduğu bilgisi birleştirildiğinde Şilyanî şeklinde okumanın daha doğru olduğu sonucuna ulaşılabilir. “Salyanî” ise “sin” harfiyle yazıldığı için doğru olma ihtimali daha zayıf görünmektedir.

gayret göstermek elhamdülillah memâlik-i devlet-i âliyyede berkemâl ise de etraf ve eknâfta olan millettaşlarımız için zeyilde yazılan esbaba göre yok hükmündedir. Çünkü onlardan çoğu âhir hükümetlerin taht-ı idaresinde olup bu hükûmât ise onların terbiyelerine takayyüt etmekte ve medâris ve mekâtib-i İslâmiyelerine revâh vermek değil belki fikr-i tahrip ile bakmakta idüğünden ahalinin çoğu ahvâl-i âlemden bâhaber ve maarif-i âlemden dahi bütün bütün bâbehredirler. Çünkü onların salâbet-i dîniye ve gayret-i İslâmiyelerine bir diyecek yoksa da içlerinde maarifçe okumak ve yazmaya muktedir âdemler gayet de azdır ve ittihâd-ı milliyet hususunda her ne kadar der-i aliyyede tab' u neşr olunan kütüb ve resâil ve gazete vesâir ihbarnâmeleri okumaya şevkmendler iseler de burada olan yazıların ekseri münşiyâne Arap ve Fârisî lûgatları ile pek karışık yazılmış olduğundan onlardan lâyıkınca istifâdeden mahrum kalırlar. Bu ise millettaşlığa ve âdâb-ı mürüvvete münâfidir” (Şilyanî 1315: 89).

Şilyanî, her ne kadar sade Türkçe ile yazıp konuşmayı tavsiye etse de makalesinde kullandığı dil son derece ağırdır. Bu durum, gazete yönetiminin de dikkatini çekmiş olacak ki yazının sonundaki notta makalenin içeriği takdir edilmekle birlikte dili tenkit edilmiştir. Dilde sadeleşme bahsinde İsmail Şilyanî yalnız değildir. Mehmed Sarım'ın “Türkçeye Dair” başlıklı yazısı (Sarım: 1315, 22, 90) taşradaki Türk ahali ile İstanbul'dakiler arasında ortak bir yazı dili geliştirmenin zorunluluğuna işaret eder. “*Türk adı üzerimizde kaldıkça boynumuza borçtur.*” diyerek bu işin ehemmiyetine dikkat çeken Sarım, sade Türkçe ile yazılacak metinlerin Maarif Nezâret-i Celîlesi tarafından taşradaki mekteplere gönderilmesini tavsiye eder. Sarım'a göre o mekteplere tayin edilen “*düzgün, açık, kuvvetli söz söyler, yazı yazar çalışkan, usanmak nedir bilmez hocalar*” vasıtasıyla ortak bir lisan oluşturmak mümkün olacaktır.

Gazete yönetimi, dilde sadeleşme konusunda açık bir tavır koymuş ve kimi yazarlar da bu tavra destek vermişse de yazarlar arasında tam bir mutabakat olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü *İrtika* içinde dilde sadeleşmeye daha ihtiyatlı yaklaşan yazarların olduğu da bir gerçektir. Ahmed Rasim gibi gazetenin önemli bir yazarı konu hakkında şunları söylemektedir:

“...asırlardan beri -iyi kötü her ne ise- şu ümmetin kâffe-i hakâyık-ı hissiyesine vâsıtâ-i tebliğ olan ve bugün bütün kütüb-i ilmiye ve fenniye ve edebiyemizde hükmü carî bulunan bir lisânı mürekkeb olduğu kelimât-ı muaveneden ayırmak, henüz meydânda bulunmayan kâmûs-ı umûmîsinden yabancı addedilen elfâz ve

terâkîbi silip çıkarmak ve bu teşebbüs neticesi olarak uryân ve pe-rişan kalan bir dil ile ihtirâsât ve hissiyatı ve külliyat-ı fenniyyeyi ifâde ve istifâdeye kalkışmak maksadı bilmemekten ve kabulü için çalışılan mesleği tahdid edememekten mütevvellid bir noksan-ı te-tebbudur”(Ahmed Rasim 1315/1: 9).

Ahmed Rasim, bir hafta sonra yazdığı bir başka yazısında da aynı meseleye temas eder. Bu yazısında sade yazmanın bir lisan için meziyet olduğunu kabul eder. Fakat Ahmed Rasim’e göre ümmetin beş altı asır-dan beri hislerine tercüman olan kelimelerin yerine yenisini bulmak o ka-dar da kolay değildir. Çünkü dildeki kelimeler yalnızca hakiki manasıyla kullanılmaz. Öyle kelimeler vardır ki mecaz anlamda, dâhil olduğu terkip veya cümlede başka bir vazife, başka bir şive ile kullanılarak yazarların zihninde başka bir anlam taşırlar. Sade yazacağız, diyerek “*avam ağzında yıpranmış*” kelimeleri kullanmak doğru değildir. Böyle bir yola girişme-den evvel şu sorulara cevap verilmelidir:

“Lisân nedir, ne suretle tekâmül eyler, ne suretle mazhar-ı terakkî olur, kelime, his, hüsn-i ifâde nedir? Tabîat-ı beyân ve sâdeğî-i elfâzın ifâde üzerindeki tahakkümü ne derecededir, lisânın kavâ’idi ne yolda olmalıdır, Türkçe dediğimiz bu lisân nelere muh-tâctır, ıslâhât-ı lisâniyenin tâbi’ olduğu makâsıd ne türlü mâni’al-larla husûl-pezîr olamaz, Ne türlü mülâhazat ve tetebbuât ile meydana gelir?” (Ahmed Rasim 1315/2: 13)

Ahmed Midhat gibi halkın anlayacağı tarzda eser vermek için emek sarf eden muharrirler bulunmakla birlikte bahsi geçen usulün birçok eksikleri bulunmaktadır. Ahmed Rasim, birçok konuda uzlaşmadığı Tevfik Fikret ile dilde sadeleşmeye karşı duruş konusunda uzlaşmaktadır. Bu anlamda Fikret’in Tasfiye-i Lisan makalesinden (Tevfik Fikret 1315: 87-91) övgüyle söz eder (Ahmed Rasim 1315/3: 29).

İrtika Gazetesinin Servet-i Fünûn’la İlişkileri ve Edebî Türler

İrtika gazetesinde en çok rastladığımız edebî tür şiiirdir. 23 tanesi tercüme olmak üzere gazetede toplam 1171 tane şiiir vardır. Bu şiiirlerde gazel, şarkı, kıta gibi daha çok klasik edebiyatımızın nazım biçimleri ter-cih edilmekle birlikte sone, serbest müstezat gibi batı edebiyatından gelen nazım biçimlerine ve bir halk edebiyatı nazım biçimi olan türküye de yer verilmiştir. Şiiirlerin hemen tamamında aruz vezni kullanılmakla birlikte Mehmed Emin Yurdakul’un altı şiiirinde ve iki tane türküde hece vezni tercih edilmiştir. İsak Ferrera, Mehmed Celal, Faik Ali [Ozansoy], İsmail Safa, İbrahim Cehdi, Namık Ekrem, Müstecabizâde İsmet, Süleyman Ne-sip, Tepedelenizâde Kâmil, Tevfik Fikret, Ağâh Kemal (Yahya Kemal),

Celal Sahir [Erozan], H. Nazım (Ahmed Reşit Rey), Ayın Nadir (Ali Ekrem Bolayır) gibi devrinde meşhur olan ya da sonradan ün kazanan şairlerin yanında şiire ilgi duyan, edebiyat heveslisi sayılabilecek, edebiyat dünyasında adına bir daha rastlamadığımız onlarca şair de vardır. *İrtika* gazetesindeki tercüme şiirler, gazetenin eski edebiyata taraftar olduğu yönündeki genel kanaatleri bozacak niteliktedir. 12 tanesi İngilizceden 11 tanesi Fransızcadan tercüme edilen toplam 23 şiirde Lamartine, François Coopée, Musset, Missis Opi gibi meşhur şairler tercih edilmiştir. Arapça ve Farsçadan yapılan şiir tercümelerinin sayısal olarak Batı dillerinden yapılan tercümelerden daha az bir yekûn tuttuğunu da bu vesile ile söylemek gerekir.

Çoğu aşırı duygusal sayılabilecek aşk şiirlerinin yanında tabiat güzelliğinden, vereme tutulmuş insanlar için duyulan üzüntüden söz eden şiirler de vardır. Naat, münacaat, mersiye, cülusiye, ıydiye türündeki şiirler de tema çeşitliliğini göstermek bakımından anılmalıdır. *İrtika* gazetesinin şiir anlayışı bakımından bir bütünlük taşıdığını söyleyebilmek mümkün görünmemektedir. *Servet-i Fünûn*'a muhalefet etmekle birlikte bazı şiirlerde *Servet-i Fünûn* şiirinin belirgin etkisi görülür. Ayrıca Divan edebiyatı geleneğine yakın şiirlerle birlikte millî edebiyat heyecanını hissettiren metinlere de rastlamak mümkündür. Mehmed Hamdi isimli bir şairden aldığımız aşağıdaki şiir, birçok bakımdan *Servet-i Fünûn* şiirine benzerliğiyle dikkat çekmektedir:

Çocukluğum

"Müstakbeli ben fedâ ederdim. Maziyi iâde mümkün olsa."

Ayın. H.

*Çocukluğum, o hayat-ı münevver-i mazi
Bugün hayalime bir reng-i itilâ-perver
Saçan yegâne serâb-ı kebûd-ı fâmdır ki,
Ziya-yı hande-nisârında neşveler titrer.*

*Evet, çocukluğumun hâtırât-ı rengini
Gelince yâduma zanneleyim ki: Pür-hülya
Bütün o, ân-ı latifin, o şir-i meshurun
Kanatlarından uçar, neşîde-i sevda
Muvakkaten beni tesrir eden sebavetimin
Zılal-i şatırına iltica edip bazen
Melâl-i kalbi uyutmak, ben isterim bir an!*

Fakat, olunca bu rüyâ-yı mugfele agâh

*Gelir sevda hakikat: Nasîbe-i ömrüm!
Yazık, zavallı yazık -der- şu hâline eyvah!..*

(Mehmed Hamdi 1317: 74).

İrtika'nın şiir eleştirileri, mizah ve edebiyat ilişkisi bağlamında ele alınabilecek türdendir. Yazı heyetinin gazeteye gelen şiirlerle ilgili yaptığı değerlendirmelerde çoğu zaman alaycı bir hava hâkimdir. (Kef). Hicri'nin gazeteye gönderdiği bir kıta ve değerlendirmesi şöyledir:

*“Canana dedim ki ey peri-rû
Cevrinle tükendi sabr u takat
Canan dedi: Aşığım olaydın
Cevrimle de şâd olurdu elbet*

([Kef] Hicri 1315: 85).

“Aaaa! Bak bizim Andelib sizin bu kıtanızı bundan yedi sekiz sene evvel buruca ati sirkat etmiş. Garip şey:

*Canana dedim ki ey peri-zad
Yetmez mi bana bu rütbe-i bîdar
Canan dedi: Aşığım olaydın
Cevrimle dahi olur idin şâd”*

Mamañih maharet-i edebiyenizi alkışlamayı vezaif-i ruzmerreden addederiz.”

Ahmed Raif isimli okuyucunun Şita adlı şiiri hakkında yapılan değerlendirme de bir öncekinden çok farklı değildir:

Şita

*“Derd-i aşk-ı vird içindi nerde kaldı naleler
Andelib-i hoş zebanı ebkem etmiş valeler
Sümbülîstan-ı bahara serpilip bad-ı hazan
Tarumar olmuş gubarından serâpâ laleler
Ebr-i serma saye-i reng-i siyahından döker
Âlem-i sahraya her tab-ı seherde jaleler
Yel eser hayfa yerinde bizim müştak-ı demin
Hep çekilmiş bağından hengâme-i bîgaleler
Su-i tesiri melalinden hevanın Raifa!
Ferş eder kars-ı hilalinden kamerde haleler*

(Ahmed Raif 1315: 6).

Derd-i aşk-ı vird için olan naleler hamd olsun on üçüncü asr-ı hicri nihayetinde nihayete erdi. Andelib-i hoş zebanı ebkem etmiş valeler, mısraındaki ‘valeler’ bizim andelibini de ism-i fail si-

gasıyla 'vale!' etti. Bad-ı hazanın serpilmesi ressam-ı şehir Ra-fael'e bir levha-i dilpezir-i ilham edecek derecede garip! 'Saye-i reng-i siyah' terkebini bizim siyahî hoşkadem kalfa pek beğenmedi. "tab-ı seher" müretteplerimizi gülmekten bitab bıraktı. 'Bizim müş-tak-ı dem'de kopan hengâme-i bîgalelere de bütüin matbaa heyeti hayrette kaldı. Mamañih manzumenizin heyet-i mecmuası güzel bir hissi tasvir etmek istiyor. Latifemize gücenmeyin."

İrtika gazetesinin bu alaycı tutumu yalnız şiire hevesli amatör yazarlara dönük değildir. Zamanın en güçlü edebiyat dergisi olan *Servet-i Fünûn* da bu ağır eleştirilerden nasibini alır. Dekadanlık tartışmalarındaki en sert yazılar, *İrtika* gazetesinde yayımlanır. "Âsâr-ı Dekadaniye Nümuneleri" başlığı altında, *Servet-i Fünûn*'da çıkan yazılar eleştirildiği gibi Mehmed Celal'in "Tetkikat-ı Edebiye" başlığı altında yazdığı yazıların hedefinde yine *Servet-i Fünûn* vardır. Mehmed Celal ve Hüseyin Cahid'in dekadantik meselesinde giriştikleri münakaşalar, tartışmanın seviyesini görmek bakımından önemlidir. Hüseyin Cahid, "Hayat-ı Matbuat" başlıklı yazılarında, Mehmed Celal ise "Tetkikat-ı Edebiye"lerinde alay yolunu tercih eder. Hüseyin Cahid'in "Hayat-ı Muhayyel" isimli romanından söz edilen beşinci Tetkikat-ı Edebiye'de şu ifadelerle rastlarız:

"...Görümce olmak üzere tahmin ettiği tazeye -erkek kardeşine benzeyebilmesi ihtimâlini düşünerek- firari bir nazar atfederdi" Firari nazar!... Kaçıcı nazar!.. İntizarın temayülât-ı mütehasşanesine dair en büyük ediplerimizin en nefis, en güzide, eserlerini okuduk, ezberledik. Fakat bunların içinde hiç böyle bir "firari nazar"a tesadüf etmedik. Nazar değmesin!..." (Mehmed Celal 1315/1: 172).

Altıncı Tetkikat-ı Edebiye'de yazdığı şiirle *Servet-i Fünûncuların* "ve" bağlacını çokça kullanma alışkanlıklarıyla, dil kurallarına uymayan yeni kelimeler kullanma meraklarıyla, renkleri, duygulara ve ilgisiz organlara sıfat olarak verme anlayışlarıyla alay edilmektedir:

*"Ve ben bugün bu şafaklarla pür-şebab u emel
Olur iken müteessir ve iğbirar-aver
Sunarsınız ve niçin siz bu Volter'e bir el
Bu Volter'e neye el ve bahar-ı can-perver
Açar müşemmes olan erguvanları ve yine
Severse bunları şair ve bir mülevven ruh
Diker ve kırmızı hülyayı bahçıvan dikine.
Ve her gülün dikenini destini eder mecruh
Bu bir sone ve güzel bir şiir eder teşkil*

*Ve vezni, kafiyyeyi her zaman eder tebdil
 Ve bu eser dahi Pol Verlen'in olursa inan
 Cihanda var mı misali ve vardır diğeri (...)
 Ve dermişin 'acaba kim yazan bu hoş eseri
 Ve oh!... .Bir dekadandır!...ve oh! Bir dekadın.*

Ve estağfurullah!... Afedersiniz, hata ettim, lisan, bir harfe, yahut bir kelimeye alışmaya görsün, muttasıl onu tekrar eder durur!... " Sanat-ı tekrîr"e misâl olmak için şu manzûme-i garrâyı (!) inşâd edecek oldum. Hâlâ dilçeğizim, vav'lar içinde dolaşmaktadır!... " (Mehmed Celal 1315/2: 176).

Mehmed Celal, Tetkikat-ı Edebiyeler’de Servet-i Fünûncuları kıyasıya eleştirmekle birlikte nadiren beğendiği şeylerden de söz eder. Örneğin yirminci Tetkikat-ı Edebiye’de Ayn Nadir’in “Son Buse” isimli şiirini takdirle karşılar. Mehmed Celal’in “mevzûen, hissên, üslûben” güzel gördüğü bu şiirde verem olmuş bir annenin kızını öpememesi, kızını da kendisine öptürmemesi konu edilir. Şiirin sonunda kız, sabah erkenden gelip uyuyor zannettiği ölmüş annesinin soğuk alnından öper (Mehmed Celal 1316/1: 38-39).

Hüseyin Cahid’in beşinci “Hayat-ı Matbuat”ta Mehmed Celal’in hikâyeciliğini anlattığı şu satırlar da en az Celal’inki kadar alaycıdır:

*“...bir aralık gazetelerde leke çıkarmak için, maden kaşıkla-
 rı parlatmak için ve ilh. gibi yazılan reçetelere kıyasen Mehmed
 Celal usulünce edebiyat reçetesi diye bir latife bile tertip olunmuş-
 tu: Külliyetli miktarda esatir perisi, bir hayli çiçek ve kelebek beş
 on tane şafak bulutu, bir iki adet mehtap (...) bir miktar çimen ve
 bülbül ilave edilirse derd-i mütalaadan insanı şifayab edecek su-
 rette müessir bir tertip vücuda geliyordu” (Yalçın 1315: 3420).*

Mehmed Celal, Hüseyin Cahid ile girdiği tartışmalarda kimi zaman başkalarının da desteğini almıştır. Müstecabizâde İsmet’in *İrtika*’da yayımlanan “Yazılmış Bulundu” başlıklı makalesinde her ne kadar tarafsızlık vurgusu yapılmışsa da Mehmed Celal’in desteklediği gözlerden kaçmamaktadır (Müstecabizâde İsmet 1315: 67-69). İsmet, “Dekadanlar” ile “top atanlar” arasındaki ihtilafın artık çığırından çıktığı mealinde bir giriş ile başlayan yazısında “dekadanlar”ın mesleklerini müdafaa için yazdıkları yazıları ortaklaşa kaleme aldıklarını iddia eder:

*“...makale-i mefruzaya karşı müdafa-i meslek yolunda bir
 makale yazılmak için yeni edebiyat-ı cedide ser-amedanından biri-
 sinin hanesinde bir meclis-i mahsusa akdolunur, ne kadar pey-*

revân varsa umûmen toplanıp bir hayli müzâkere cereyanından sonra, meslek kararı zabt ve sonra mükerreren tashih ve kıraat olunarak, mütefikane neşrine karar verilirmiş. Bunu bize hikâye eden ara sıra bu meclise fırsatyab-ı duhul olanlardan birisidir” (Müstecabizâde İsmet 1315: 68).

İsmet, bu yazıda “Mehmed Celal’in avukatı değilim.” dese de Mehmed Celal’in alaycı üslubunu görmezden gelerek Hüseyin Cahid hakkında şunları söyler:

“...tezyif ve tahkire selahiyetiniz yoktur. Zor ile eser beğendirilmez. Siz kendinizce başka yolda zevkyab-ı edepsiniz, ona bakınız, "Huz mâ safâ da mâ keder" 'Hayat-ı Matbuat' serlevhası altında âdem tezyif ve terzil etmek de münekkitlikten mi madud olacak. Bir eseri tenkit böyle mi olur? (Müstecabizâde İsmet 1315: 68).

İsmet, Mehmed Celal’in hikâyeciliğinin alaya alındığı satırlara cevaben de şu sözleri söyler:

“Âlem-i matbuatta her muharririn kendine mahsus kariini vardır. Bir muharrir hakkında, o yolda terzilatta bulunmak, onları mütalaadan men etmek demektir. Gülден, sümbülden, adadan ve saireden bir reçete tertibiyle işte Celâl'in mahiyet-i edebiyesi bundan ibarettir demek ve bunu nezahet-i kalemiyeye mugayir olarak muhakkirane bir lisan ile yazmak doğrusu garazkârlıktan başka bir şeye hamlolunamaz” (Müstecabizâde İsmet 1315: 68).

Tevfik Fikret’in “Gayya-yı Vücut” isimli şiiri hakkında yapılan değerlendirme dekadanlıklar tartışmasındaki diğer eleştirilere nispeten daha düzeyli olması bakımından görülmeye değerdir:

“Dört yaşına giren yeni edebiyât-ı cedîdenin bâis olduğu mücâdelâtı herkes bilir. Biz böyle garazkârâne, hodbînâne mücâdelâtta bulunmayacağız. Yalnız teceddüt-perverânın da, bu teceddütü kabul etmeyenlerin de iyi, fena, güzel, çirkin âsârı bulunduğunu ispât etmeğe çalışacağız. Evveleminde teceddüt-perverânın şâyân-ı muaheze eserlerini tedkik için, Servet-i Fünûn'un son sene koleksiyonlarını karıştırdığımız zaman keyfe mettefak bir manzumesini ele alıyoruz. İşte! "Gayyâ-yı Vücûd" manzumesini okuyalım:

*"Bazı kırlarda gezerken görür haşyetle
Bir çukur yerde birikmiş mütekedir bir su
Engerekler, solucanlarla, sülüklerle dolu"*

Bu parçanın nezâhet-i edebiye ile kâbil-i tevfik olamayacağına hükmedivermeyiniz. Yalnız düşününüz, şâir doğru mu söylüyor? Siz hiç öyle şey gördünüz mü? Biraz fenn-i hayvanât görenler, bu üç mahlûku indî bir tasarrufla kırdı birikmiş pis bir suyun içine atıvermezler. Evet! Bunu söylemek için ya engereki, ya suyu bilmemek lâzımdır. Nâzımın kudret-i bülend-i edibânesi ve ezher-i cehb-i vukûf-ı küllîsi bizi bu bâbta istiğrâba düşüyor. Acaba bedâyi-i pür-sitân-ı zaman, hakîkaten fenne kulak asmazlar mı?” (Fuat Nazmi 1315: 189).

Servet-i Fünûn ile *İrtika*'yı şiir konusunda birbirine yaklaştıran benzerlik tablo altı şiir geleneğidir. *Servet-i Fünûn*'da sıkça rastladığımız bu tip şiirlere *İrtika* gazetesinde de rastlarız. Edebiyatımızda yaklaşık yirmi yirmi beş yıl süren bu geleneğin temel esprisi, şiir vasıtasıyla bir resmin en ince ayrıntısına kadar anlatılmasıdır. Resimdeki kişinin ya da kişilerin bakışlarından, hareketlerinden, elindeki objelerden, ortamın kişiler üzerindeki psikolojik etkilerinden ayrıntılı biçimde söz eden şiirlerde âdeta resmi kelimelerle yeniden şekillendirme gayreti sezilir. *İrtika* gazetesinde bu tip metinlerden on üç tane vardır. Bunların beş tanesi, daha evvel *Malumat*'ta da yayımlanmıştır. Bu şiirler, genel olarak “yazıya uygun resim aramaktansa resme uygun yazı hazırlamak” fikrinin bir ürünü oldukları için çok başarılı değildir. Bir örnek olması bakımından Mehmed Celal'in “Nesim-i Bahar” isimli şiirine ve ilgili tabloya bakılabilir:

Nesim-i Bahar

*Bahar içinde hüveyda iki şükûfe-ter
Peri hikâyelerinden numunedir güya
Öper dudaklarını pertev cebin-i seher*

*Birinde ruhları şâd eden tebessüm var
Nazarları bu tebessümle mün'atîf çocuğa
Nazarlarında da pek gizli bir tekellüm var*

*Birinde hande, görünmüş beyaz olan dişler
Derun-ı goncede benzer latîf jalelere
Bu jaleler görülür her zaman gülerse eğer*

*Nesim öper bu iki dilberin dudaklarını
Bu haline bütün âşıklar eylemez mi haset
Çimen öper bu iki dilberin ayaklarını*

*Çocuk, müferrih ve şâdân... nigâhî âsude
Benan-ı madere takmış benanını mesrur
Yanında mader-i şefkat-penahı asude*

*Çocuk kadar sevilir bir şey var mı âlemde
Haber verir bize lahuttan meleklerden
Ayan olur bize dâmân-ı pâk-i meryemden*

*Semaya hande saçar şahbal-ı rüyası
Uyurken öyle güler ki semadayım sanırım
Bütün meleklerle dair değil mi hülyası*

*Bakın şu levhaya güya hayat-ı hande-nisar
İki güzel kadının neşesiyle şevk-âver
Latîf bir çocuğu sallıyor nesim-i bahar*

(Mehmed Celal 1316/2: 89).

İrtika gazetesinde dikkat çeken bir diğer şiir söyleme usulü müşterek şiirlerdir. Birden fazla şairin ortaklaşa oluşturduğu bu manzumeler "Gazel-i müşterek" ya da "müşterek" gibi isimlerle takdim edilir. Genel olarak gazel nazım biçimi kullanılmakla birlikte başka nazım biçimlerinde de müşterek şiirler söylenmiştir. İlk defa Ahi (ö.1517) ve Vasfî (16. yüzyıl) divanlarında rastladığımız bu usulü Nişancı Abdurrahman Paşa (ö.1690) ve Nabi (ö.1712)'de kullanmıştır. Müşterek şiirin asıl gelişme dönemi on dokuzuncu yüzyıldır (Aksoyak 2005: 72). *İrtika*'da bu tarzda söylenmiş beş şiir vardır.

*Kemal: Mümtenidir kalb-i pür âlâmı teskin eylemek
Hatırat-ı aşkımi kabil mi tedfin eylemek
Nihani: Nuhbe-i âmâlimi gömdüm bugün topraklara*

Şimdi mutadım bu ruh-ı zarı gamgin eylemek
Hamdi: Ol kadar me'yus ve bî-tâbım ki hiç ahzanımı
Mümkün olmaz safha-i ömrümde tayin eylemek
Kemal: Oldu zulmetgir-i matem gonçe-i rengin-i aşk
Sanihat-ı ye'simi mümkün mü tebyin eylemek
Nihani: İstemem asla meserret levha-i efkârımı
İsterim ben dem'a-i matemle tezyin eylemek
 (Kemal-Hamdi-Nihani 1317: 149).

İrtika'da şiir dışında hikâye ve roman türünde de metinlerin yayımlandığı görülmektedir. 23'ü tercüme olmak üzere toplam 102 hikâyenin yayımlandığı *İrtika*'da Fatma Fahrünnisa, Katıpzâde Nazif, Mustafa Kemal, Talat Hicabi, Ali Rıza Seyfi, Giresunlu Mehmed Hamdi, İskeçeli M. Sıdkı, Namık Sadri, Safvet Suat, Eğinli Ömer Aziz gibi bugün çoğunu hatırlayamadığımız isimlerin eserlerine yer verilmiştir. Bunun yanında daha meşhur olan Mehmed Celal, Ahmet Hikmet [Müftüoğlu], Faik Ali [Ozansoy]'un da hikâyelerine rastlamaktayız. Tıpkı şiirde olduğu gibi hikâyede de dönemin genel ruhuna uygun olarak aşk teması ön plana çıkar. Tesadüflerin büyük rol oynadığı bu hikâyelerde ihanet, çapkınlık, iftira gibi bir aşk etrafında şekillenen çeşitli meseleler, genel okuyucu kitlesinin zevkine hitap edebilecek bir üslupla ele alınır. Yirmi üç tercüme hikâyenin on yedi tanesi Fransız, üç tanesi İngiliz, bir tanesi İtalyan edebiyatından yapılmış; iki tanesinde ise metnin tercüme edildiği kaynak dil belirtilmemiştir. Fransız edebiyatından bilhassa Maupassant'a ağırlık verilmesi dikkat çekicidir.

Roman türünde karşımıza dört tefrika çıkmaktadır. Bu tefrikalardan birincisi Halid Ziya'nın *Kırık Hayatlar* isimli romanıdır. Eser, *Servet-i Fünûn*'da tefrika edildiği dönemde neredeyse eşzamanlı olarak *İrtika*'da da yayımlanır. Öyle ki tefrikaların başlangıcı arasında sadece bir gün fark vardır (Uşaklıgil 1317: 183-184; Uşaklıgil 1317: 189-191).

Mehmed Asaf'ın *Dilara* isimli romanında kavuşamayan iki âşığın dramı ele alınır. Kocasını ölen Güzide Hanım, kızı Dilara ile birlikte kız kardeşi Müşfika Hanım ve eniştesi Pertev Bey'in yanına yerleşir. Dilara, henüz altı yaşındayken annesi Güzide Hanımı da selürriyeden (akciğer veremi) kaybeder. Yetim ve öksüz kalan Dilara, teyzesi ve eniştesinin evinde teyzesinin oğlu Cemal ile birlikte büyür. Zaman içinde Cemal'le Dilara arasında duygusal bir bağ oluşur. Pertev Bey, Dilara'yı bir aile dostunun çocuğu olan Ahmed Süreyya ile evlendirir. Dilara, bu duruma dayanamaz ve tıpkı annesi gibi o da akciğer vereminden ölür.

Ahmed Rebiî'nin *Ümid ü Visal* isimli romanı, Albert ve Blaneş isimli amca çocuğu iki genç arasındaki aşk ve bu aşk etrafında gerçekleşen olaylardan söz eder. Nice şehrinde birbirlerine ilan-ı aşk eden bu iki gençten Blaneş Paris'e gitmek zorunda kalır. Kısa bir müddet sonra, Albert de onun peşinden Paris'e gelir. İki âşığın bu kısa ayrılık sürecindeki hisleri çok ayrıntılı bir biçimde aktarılır. Paris'e gelen Albert amcasına Blaneş'i sevdiğini söyler, amcası bu visal için biraz daha sabretmesi gerektiğini söyler. Romanın devamı olduğu söylense de gazete kapandığı için roman tamamlanamaz. Roman ve hikâyelerde yabancı mekân ve kahraman isimleri tercih etme dönemin bir modasıdır. Bu tercihte romanın muzır olarak görülmesinin, roman ya da hikâyede bahsedilen olayların bizim kültürümüzde olmayacağı yönünde gizli bir mesaj verme kaygısının olduğunu düşünüyoruz.

O dönemde fennî roman ismiyle adlandırılan bilim-kurgu tarzı roman da oldukça popülerdir. Jules Verne'den yapılan *Chancellor* tercümesini de bu kapsamda değerlendirebiliriz. Tefrikanın altındaki "Fransa Akademisi tarafından mazhar-ı takdir olmuş musavver fennî roman / Bir yelken gemisi yolcusunun defter-i hatıratı" notu gazetenin Fransız edebiyatını nasıl yakından takip edip önemseydiğinin de bir göstergesi olarak kayda değerdir.

İrtika'da gezi ve mektup türünde iki yazı görülmektedir. *Malumat*'ta yayımlanmaya başlayıp 108. Sayıdan itibaren *İrtika*'ya nakledilen "Bursa'dan Konya'ya Seyahat", *İrtika*'nın en uzun gezi yazısıdır (Mehmed Ziya 1317: 168). Hemen her sayıda bir bölümüne rastladığımız bu gezi yazısının tefrikanın kapanması sebebiyle yarım kalmıştır. *İrtika*'da mektup türünde de bir eser vardır. Maupassant ve Marie Bashkirtseff arasındaki mektuplar, Ahmed Rasim ve Nurettin Ferruh tarafından "Neşide-i Ruh" başlığı ile *İrtika*'da tefrika edildikten sonra kitap halinde de yayımlanmıştır (Maupassant-Marie Bashkirtseff 1317). Tefrikanın ilk ikisinde Nurettin Ferruh'un adının olmaması ve Ahmed Rasim'in mütercim değil muharrir olarak takdim edilmesi dikkat çekicidir.

Sonuç

Biçim, içerik, dil anlayışı ve yayın politikası noktasında incelediğimiz *İrtika*, yayımlandığı dönemin edebî yönelişlerini ve seviyesini yansıtmaması bakımından dikkate değer bir gazetedir. Birçok konuda yekpare bir edebî anlayışı yansıtmamakla birlikte dönemin önemli tartışma konularından olan dilde sadeleşme meselesinde gazete yönetimi ve yazarların büyük kısmı aynı fikre sahiptir. *Servet-i Fünûn*'un karşı durduğu dilde sadeleşmeye *İrtika* mecmuası sahip çıkmıştır. *İrtika*'nın bu tavrı, en çok

dil konusunda eleştirilen *Servet-i Fünûn*'la *İrtika* arasında köklü bir ayrışma anlamına gelmektedir. Fakat diğer konulardaki farklılıklar, çoğu zaman bir çekişmeden ibaret kalmıştır. Bir yandan *Servet-i Fünûn*'u eleştirirken diğer yandan *Servet-i Fünûn*'dan izinsiz olarak iktibaslar yapılması güçlü bir edebî muhalefetten ziyade çekişme olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. *Servet-i Fünûn* şiirine karşı yöneltilen eleştirilerdeki üslup ve içerik de nitelikli ve anlamlı bir muhalefet olmadığını göstergesidir.

Dilde sadeleşme ve edebiyatı halkla müşterek bir zeminde ele alma yönünde tavır takınmış *İrtika* ve benzeri yayınlar hakkında yapılacak çalışmalar, 1900'lü yıllardan itibaren güç kazanan millî edebiyat cereyanına uzanan çizginin de daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir. *İrtika* ve beraberindeki diğer yayınlar, her ne kadar *Servet-i Fünûn*'un şiir anlayışının gölgesinde kalmışlar -hatta kısmen ondan etkilenmişlerse de- *Servet-i Fünûn*'un keskin batılılaşma düşüncesine karşı daha ılımlı bir batılılaşma anlayışını ortaya koymaları, yerli kaynaklardan bütün bütün vazgeçmenin yanlışlığını savunmaları bakımından bir denge unsuru olarak dikkate değer yayınlardır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Raif (1315), “Şita”, *İrtika*, S. 2, s. 6.
- Ahmed Rasim (1315/1), “İcmal-i Edebî”, *İrtika*, S. 3, s. 9.
- Ahmed Rasim (1315/2), “İcmal-i Edebî” *İrtika*, S. 4, s. 13-14.
- Ahmed Rasim: (1315/3), “Mülâhaza” *İrtika*, S. 8, s. 29.
- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2005) “Ara Nesil Şairi Mehmed Celal'in Müşterek Şiirleri” *Türkiyat Araştırmaları*, S. 3, s. 72.
- Andelib (1313), “İfade-i Mahsusa”, *İrtika*, S.1, s. 1.
- AKYÜZ, Kenan (1999), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ARSLAN Çetin (2000), *İrtika Mecmuası -İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler-*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- AYDOĞAN, M. Selçuk (2001), *İrtika Dergisinin 101-251. Sayılarının İncelenmesi -Derginin Sistemik İndeksi-*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- AYNUR, Hatice (2003), “Mâlûmatçı Mehmed Tahir (1864-1912)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara. C. 27, s. 545-546.
- ERCİLASUN, Bilge (2013), *Edebiyat Tarihi ve Tenkit*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Feridun (1319), “Şiir ve Edebiyatta İstidat”, *İrtika*, S. 239, s. 50-51.
- Fuat Nazmi (1315), “Mülâhazat-ı Edebiye 1”, *İrtika*, S. 47, s. 189-190 (Kef).
- Hicri (1315), “Kıta” *İrtika*, S. 21, s. 85.
- İrtika (1315), “Yarış Var” *İrtika*, S. 6, s. 21.
- İsmail Şilyani (1315), “Fazilet-i Lisan-ı Edebi”, *İrtika*, S. 21, s. 85-86; S. 22, s. 89; S. 23, s. 91-92.
- İmzasız (1315), “Başlık Yok”, *İrtika*, S. 1, s. 1.
- İmzasız (1316), “Eacip Neşriyat ve Terakki Risalesi 1” *İrtika*, S. 61, s. 49.
- İmzasız (1316), “Eacip Neşriyat ve Terakki Risalesi 2” *İrtika*, S. 63, s. 57-58.
- İmzasız (1311), “Muhafaza-i Hakk-ı Telif Kongresi”, *Malumat*, S. 33-34, s. 699-700.
- Kemal, Hamdi, Nihani, (1317) “Gazel-i Müşterek”, *İrtika*, S. 104, 149.
- LANSON, Gustave (1937), *İlimlerde Usul -Edebiyat Tarihi-*, (Çev: Yusuf Şerif Kılıçel) Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MAUPASSANT-Marie Bashkirtseff (1317), *Neşide-i Ruh* (çev. Nurettin Ferruh-Ahmed Rasim), Malumat Ktbh. İstanbul.
- Mehmed Ziya (1317), “Bursa’dan Konya’ya Seyahat”, *İrtika*, S. 108, s. 168.
- Mehmed Asaf (1320), *Dilara*, Tahir Bey Matb., İstanbul.
- Mehmed Celal (1315/1), “Tetkikat-ı Edebiye 5”, *İrtika*, S. 43, s.172.
- Mehmed Celal (1315/2), “Tetkikat-ı Edebiye 6”, *İrtika*, S. 44, s. 176.
- Mehmed Celal (1316/1), “Tetkikat-ı Edebiye 20”, *İrtika*, S. 58, s. 38-39.
- Mehmed Celal (1316/2), “Nesim-i Bahar”, *İrtika*, S. 71, s. 89.
- Mehmed Sarım (1315), “Türkçeye Dair”, *İrtika*, S. 22, s. 90; S. 23, s. 94.

- Müstecabizâde İsmet (1315), “Yazılmış Bulundu” *İrtika*, S. 17, s. 67-69.
- ÖZGÜL, Metin Kayahan (1997), *Resmin Gölgesi Şiire Düştü*, Yapı Kredi Yay. İstanbul.
- SEZEN, Engin (1998), *İrtika Dergisi'nin İlk Yüz Sayısının İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- ŞAHİN, Dursun (2000), *İrtika Gazetesi (İlk üç cilt) -İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçilmiş Metinler-*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Tevfik Fikret (1315), “Tasfiye-i Lisan”, *Servet-i Fünûn*, S. 422, s. 87-91.
- TOKGÖZ, Ahmed İhsan (1327), “Osmanlı Matbuatı -Malumatçı Baba Tahir-”, *Servet-i Fünûn*, S. 1081, s. 338-340.
- TOKGÖZ, Ahmed İhsan (2012), *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı) Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya (1317), “*Kırık Hayatlar*”, *Servet-i Fünûn*, S. 532, s. 189-191.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya (1317), “*Kırık Hayatlar*”, *İrtika*, S. 112, s. 110-112.
- YALÇIN, Hüseyin Cahid (17 Mayıs 1315), *Hayat-ı Matbuat 5, Sabah*, S. 3420.
- YALÇIN, Hüseyin Cahid (1326), *Kavgalarım*, Tanin Matb., İstanbul.